

na hrvatskom i većinom na engleskom jeziku (v. <http://ihjj.hr/clanak/predavanje-prof-dr-andree-sims/7713/>). Prema osobnomu sudu, službene publikacije na stranim jezicima bez obzira na njihovu razumljivost ili nerazumljivost, koje se financiraju sredstvima državnoga proračuna Republike Hrvatske, moraju biti prevedene na hrvatski jezik ili uz izvornik na stranom jeziku mora biti i prijevod na hrvatski.

I na svršetku, uzajamna jezična razumljivost određuje ili opisuje odnose među ljudima, a ne odnose među jezicima, dijalektima ili kako netko tvrdi – inačicama. Stupanj uzajamne razumljivosti ovisi o želji govorni-

ka razumjeti jedan drugoga, tj. o motivaciji, a ne o stvarnoj srodnosti ili bliskosti jezika. Motivacija, sa svoje strane, ovisi o mnoštvu različitih subjektivnih čimbenika. Granice između jezika, narječja, dijalekata i govora u znatnoj su mjeri uvjetne i tiču se više društvenopolitičkoga ili sociolingvističkoga, a ne jezikoslovnoga stajališta. Poštujući norme i pravila vlastitoga jezika, poštujemo i raznolikost drugih.

Artur Bagdasarov

a_bagdasarov@mail.ru

<https://doi.org/10.22210/jezik.2025.72.18>

NETOČNOSTI O KAŠIĆEVU RITUALU RIMSKOM

Pogovoru pretiska Kašićeva Rituala rimskoga (Zagreb, 1993.) njegov priređivač Vladimir Horvat napisao je: „*Ritual Rimski* tiskan je u formatu male četvrtine (22 x 16 cm); ima ukupno 566 stranica... Poslije je doživio još šest izdanja, i zanimljivo je odmah uočiti njegovu vremensku i prostornu proširenost prema godini i mjestima tiskanja: 1824. Senj, 1827. Mleci, 1859. i 1878. Zagreb, 1887. Sarajevo i 1893. Rim. Kad se 1924. počeo pripremati novi *Rimski obrednik*, razvile su se u Katoličkom listu rasprave..., ali je iz njih bilo jasno da je i novi prijevod 1929. izrađen na temelju Kašićeva!“ (Pogovor, str. 15. –16.).

Pozorniji čitatelj trebao bi zamijetiti nemalu neobičnost – naime, to da bi drugo izdanje izišlo tek nakon 184 godine (1640. – 1824.), a da bi se potom u razmaku od svega 69 godina (1824. – 1893.) zaredalo šest izdanja. No kako je to napisao dobar poznavalac Kašićeva djela, u istinitost nisu posumnjali ni neki vrsni jezikoslovci, a jed-

na vrlo ugledna publikacija išla je još dalje: „...prvi potpuni prijevod obrednika na hrv. jezik *Ritual rimski* (*Rituale romanum*, 1640., pretisak 1993), koji je u sedam izd. bio u uporabi u štokavskim i čak. krajevima sve do 1929.“ Nije dobro da se o tako važnoj hrvatskoj knjizi šire netočnosti pa sam prije mnogo godina poželio obraditi sve hrvatske prijevode latinskog *Rituale Romanum*, no to nije došlo na red, a sada bi došlo još teže. Pa zato samo ukratko.

Kašićev *Ritual rimski* objavljen je u samo jednom izdanju (1640. i pretisak 1993.). Ne bi bilo nimalo teško dokazati da gore spomenuta izdanja koja su pripisana Kašiću nisu njegova – Kašićevo se ime ni u jednom od njih ne spominje, a jezik je jako različit od Kašićeva, što se već i na prvi pogled može vidjeti. Od spomenutih izdanja samo su dva za cjelokupno hrvatsko jezično područje, druga su krajevna (a takvih je bilo još). Za cjelokupno je hrvatsko jezično područje izdanje tiskano u Mlecima 1827. i izdanje tiskano u Rimu 1893. pa ću se zadržati samo na njima. Počet ću od toga potonjega jer o njemu ima mnogo više informacija. O njegovu nastan-

ku i o peripetijama oko tiskanja napisao je arhivskim izvorima dobro dokumentiranu raspravu Ivan Ostojić: *Oko hrvatskog izdanja Rimskog rituala*, tiskanog 1893. godine (*Croatica Christiana periodica*, god. 3./1979., br. 4., str. 51. – 63.: 143452 (srce.hr)). Poticaj za to izdanje pokrenuo je splitsko-makarski biskup Marko Kalogjera (1819. – 1888.), koji je dušobrižničkom svećenstvu svojih biskupija (splitske i makarske) 14. listopada 1869. uputio okružnicu o potrebi novog izdanja hrvatskog obrednika... naslovljenog: *Ritual Rimski utišten po naredbi S. Otca Pape Pavla Petoga itd.* Neka se obznani područno svećenstvo da se namjerava pretiskati rečeni obrednik lijepim slovima po suvremenom pravopisu (usp. Ostojić, 51. – 52.). Riječ je dakle o izdanju tiskanom 1827., a ne o Kašićevu.

U rasprave su se s vremenom uključili predstavnici svih dijelova hrvatskoga govornog područja, a trebalo je smisliti kako iznaći način da se za izdavanje privoli Rim mimo važećih propisa o izdavanju liturgijskih knjiga na narodnom jeziku. Isti je problem bio i u Kašićevo vrijeme, ali je on uspio ishoditi odobrenje za svoj prijevod *Rituala rimskoga*. Kašić se tu pokazao kao vješt pregovarač, a zacijelo mu je moglo pomoći odobrenje koje su imali hrvatski glagoljaši, ali i dobre veze koje je imao u Rimu.

Među mnogim prijedlozima i primjedbama u pogledu novog izdanja zamjetljivo je bilo mišljenje krčkog biskupa Ivana Vitezića (1806. – 1877.), istaknutog branitelja hrvatskoga jezika i narodnih prava. On zamjera stilu, jeziku i pravopisu izdanja iz 1827. pa je mišljenja da bi trebalo da prijevod isprave jezični stručnjaci uzevši pri tom u obzir i novu gramatiku Dragutina Parčića (usp. Ostojić, str. 53.).

Nakon što je prijedlog usuglašen, trebalo je poraditi na ishođenju odobrenja Rima. Obrazlagalo se da se ne radi ni o kakvoj no-

votariji, da je Sveta Stolica svojedobno već odobrila poseban hrvatski ritual tiskan još 1640., i to u Propagandinoj tiskari. Činilo se da je dogovor gotovo postignut, ali se još dugo nije ništa događalo. U međuvremenu dolazi prijedlog iz Sarajevske nadbiskupije da se kao zajedničko izdanje prihvati ritual što ga je sastavio i kani tiskati za Bosnu i Hercegovinu nadbiskup Josip Stadler (1843. – 1918.), no taj prijedlog nije prihvaćen jer se očekivalo odobrenje onoga koji je poslan u Rim.

Krajem 1888. biskup Marko Kalogjera umire a da nije doživio plod svoje dvadesetogodišnje brige. U ožujku 1891. Kalogjerinu nasljedniku biskupu Nakiću javio se pismom iz Rima Dragutin Parčić. Piše da je nakanio poslati svoj rukopis prijevoda „puštajući da ga uredite kako Vam se najbolje sviđa... Imam ipak nješto primijetiti, a to je...“ i navodi neke svoje prijedloge i načela kojih se držao. Predlaže da novo izdanje bude za sve biskupije hrvatskoga govornog područja. Napominje da je sve uskladio s najnovijim latinskim izdanjem (Ratisbona, 1888.) i da bi se on pobrinuo za tiskanje. Uvjeren je da s odobrenjem ne bi trebalo biti nikakvih problema (usp. Ostojić, str. 57).

Nakić je uskoro primio od Parčića najavljeni rukopis i dostavio ga fra Gabri Puratiću (1831. – 1905.), bivšem provincijalu franjevačke provincije Presv. Otkupitelja, da ga pregleda „sa svakoga pogleda“ i o tome izvijesti. Puratić je iz Makarske koncem lipnja iste godine Nakiću između ostalog ovako odgovorio: „Privod je u obće dosta dobar, te, kad bi se radilo o kakvoj privatnoj knjizi, mogli bi se pustiti da ju privodilac pod svojim imenom obilodani. Nu druga je stvar o privodu knjige, koja je javni crkveni zakonik za opravu svetotajstva i bogoslužja. Za ovakvu knjigu hoće se privod usve i posve viran izvornom tekstu, hoće se svistan izbor naziva i izraza prama smislu crkvene

terminologije a po duhu i skladnosti jezika u koji se privodi: da se smislu izvornoga teksta ništa ne uzmakne, ni primakne, a da se u bogoštovnoj službi ne uvedu u običaj neizpravni ili nespretni izrazi, koje bi kasnije teško bilo popraviti. Nazočni privod, kao privod *Rimskoga Rituala*, ne odgovara kako bi tribalo, svim spomenutim uvitim te mislim da potribuje popravaka i izmina pria nego se odobri kao službena knjiga za crkvenu porabu. Za podkripu svoga mnjenja, usudujem se podastriti Vašoj Prisvitlosti u priloženu privitku opazke odnoseće se na same prve listove dotičnoga rukopisa, toli obzirom na smisao, koli na jezik“ (Ostojić, str. 58.).

Te napomene Nakić je vratio Puratiću s molbom da ih protegne na cijelo djelo i sve mu ponovno dostavi, što je Puratić i učinio (ako bi se taj Puratićev tekst mogao pronaći, dobro bi bilo da se objavi). Nakić kao da je u svemu bio pomalo neodlučan, a Parčić je požurivao. On je svoj dio obavio vrlo ekspeditivno. Dana 10. rujna 1893. Parčić javlja Nakiću da će otprilike za mjesec dana u Propagandinoj tiskari biti dovršeno tiskanje njegova prijevoda Rimskoga Rituala, a 27. studenoga 1893. javlja da je tiskanje završeno.

Ivan Ostojić ovako zaključuje: „Biskup je Kalogjera navijestio da će novo izdanje rituala biti lijep pretisak starog pisan novim pravopisom. Što se tiče ljepote, taj je prvi zahtjev ispunjen za ono vrijeme doista ugodnom tehničkom opremom s crvenim naslovima, inicijalima i rubrikama te notnim umećima. Drugi je zahtjev premašen. Parčić nije pretiskao stari tekst, već ga je stručno preveo prema najnovijim latinskim izdanjima. Osim toga, dometnuo je *Dodatak* s podnaslovom *Blagoslovi odobreni po Sv. Stolic*, u kojem je nanizao četrdesetak novih blagoslova za razne predmete. Što se tiče pravopisa, stari je ritual bio uređen dijelom fonetski, a dijelom etimološki, ikavicom uz primjesu ijekavice i

bez dijakritičkih znakova, Parčić je pak upotrijebio čisto etimološki ijekavski (točnije: *iekavski*) pravopis s modernim nadrednim znakovima na slovima i vokalnim *r* bez prapratnog samoglasnika“ (str. 60.).

O prethodnom izdanju Ostojić govori vrlo kratko: „Drugog je izdanje izišlo iz tiskare Andreole u Mlecima 1827. godine bez oznake prevoditelja ili urednika (...), a preveo ga je i nastojao oko njegova tiskanja hrvatski pisac i pozniji splitski biskup Pavao Klement Miošić (1786. – 1837.)“ (str. 51.).

A sada evo sva tri izdanja u izvornom slovoписu (Kašić, Miošić, Parčić) s poveznicom gdje se mogu naći u PDF formatu:

1. RITVAL / RIMSKI / ISTOMACCEN SLOVINSKI / po Bartolomeu Kassichu Popu Bogoslovču / od Druxbæ Yefufova Peniten / ċiru Apostolskomu. / V RIIMU, Iz Vtiefeniċæ Sfet: Skuppa od Razplodyenya / S. Vierræ. 1640.

<https://archive.org/details/ritual-rimski-kasic>

2. RITUAL / RIMSKI / UTIJSTEN PO NAREDBI / S. OTCA PAPE / PAVLA PETOGA / A SADA UMNOXAN I ISPRAVLJEN PO PRISVETOMU / GOSPODINU NAJEMU / BENEDIKTU XIV. / U Komuse nahođe pomnjivo postavljena sva ona, / koja se cine potribita Xupnicim za sluxbu od / Sakramenatâ, za Blagoslove, i Zaklinjanja. / U MLETCIM / MDCCCXXVII. / UTIJSTEN I DÂT NA SVITLOST KOD FRANE ANDREOLE.

https://books.google.hr/books?id=Vb1dAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

3. RIMSKI RITUAL / (OBREDNIK) / IZDAN PO ZAPOVIEDI / SV. OTCA PAPE PAVLA V / A POMNOŽAN I POIZPRAVLJEN / BENEDIKTOM XIV / ČESTITE USPOMENE. / S DODATKOM / RAZNIH NOVIJIH BLAGOSLOVA. / U RIMU / Ti-

sak Sv. Sбора „de Propaganda Fide“ / 1893.
https://archive.org/details/rimski_ritual_obrednik_1893-papa_pavao_v

Spomenut je i suvremeni ritual iz 1929. pa evo podataka i o njemu:

4. Rimski obrednik izdan po naredbi pape Pavla V. i pregledan brižljivošću drugih papa a oblašću svetoga g. n. pape Pija XI. udešen prema Zborniku kanonskoga prava. Po tipskom izdanju rimskom, Zagreb 1929.

https://archive.org/details/rimski_obrednik_iz_1929/mode/2up

Možda nije na odmet spomenuti i latinski izvornik:

5. RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM / ROMÆ / Ex Typographia Reuerendæ Cameræ

Apostolicæ. / M.DC.XIV. // Rituale romanum. Editio princeps (1614). Edizione anastatica, Introduzione e Appendice a cura di Manlio Sodi - Juan Javier Flores Arcas, Libreria Editrice Vaticana, 2004.

Nakon prvotiska objavljeno je mnogo izdanja sa sitnijim promjenama te nekoliko izdanja sa znatnijim promjenama: 1752. (Benedikt XIV.), 1872. (Pio IX.), 1884. (Leon XIII.), 1913. (Pio X.), 1925. (Pio XI.) i, posljeditnje prije II. vatikanskog koncila, 1952. (Pio XII.).

Petar Bašić

basicp11@gmail.com

<https://doi.org/10.22210/jezik.2025.72.19>

OD POSTELJE DO KREVETA

Gordana Laco i Sanja Vulić: Od postelje do kreveta, Jezik hrvatske književnosti 19. stoljeća, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2023.

Zbog različitih pristupa hrvatskomu književnomu jeziku u pojedinim dicionima 19. stoljeća, to je stoljeće trajno zanimljivo hrvatskim jezikoslovcima s različitih gledišta. Među brojnim znanstvenim monografijama koje se odnose na to razdoblje navest ću ovdje knjigu skupine autora Povijest hrvatskoga jezika, 4. knjiga: 19. stoljeće (Croatica: Zagreb, 2015.) u kojoj su Gordana Laco i Sanja Vulić objavile poglavlje Jezik hrvatskih književnih djela u 19. stoljeću u kojem su razmotrile djela četrdesetak hrvatskih pisaca. Upravo to poglavlje bilo im je polazišna točka pri pisanju jezikoslovne znanstvene monografije Od postelje do kreveta, Jezik hrvatske književno-

sti 19. stoljeća. Nastavak njihova sustavnoga istraživanja jezika hrvatske književnosti u 19. stoljeću rezultirao je ovom knjigom u kojoj su razmotrile odabrana djela više od stotine hrvatskih pisaca. Dakako, u hrvatskoj znanstvenoj literaturi postoje vrijedna djela o književnom jeziku 19. stoljeća i o pojedinim književnicima toga doba, ali ne o većem broju pisaca ili usporednom prikazu na jednom mjestu. Prema tomu, može se reći da smo ovom knjigom dobili prvu znanstvenu monografiju o jeziku hrvatskih književnih djela 19. stoljeća u cjelini. Valja istaknuti, kako i autorice izrijeком upozoravaju, da je riječ o izvornim književnim djelima koja su objavljena u 19. stoljeću, za života pisaca, a „ne o kasnijim raznoraznim izdanjima tijekom 20. stoljeća koja su izmjenjivana i prilagođavana pravopisnim i gramatičkim normama te leksikološkim i inim jezikoslovnim pogledima i potrebama 20. stoljeća“. Brojnost razmotrenih djela i donesenih primjera u ovoj knjizi pruža po-